

ГАБСБУРЗЬКИЙ МІТ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА: ПРО ЕТ КОНТРА?

У статті з'ясовуються особливості функціонування габсбурзького міту в текстах (збірках новел, епістолярній спадщині, спогадах сучасників, пресі) класика української літератури Василя Стефаника. Головний акцент автор кладе на прижиттєвих публікаціях письменника, зокрема тих, що з'явилися друком у пізньогабсбурзьку добу на Галичині.

Запропоновано розглядати спадщину В. Стефаника з огляду на фактичну присутність у його спадщині габсбурзького міту через призму постаті австрійського імператора, культуру міжетнічної взаємодії, діалектику військового відбутку, дихотомії «свій» – «чужий», урбаністичні мотиви. Разом із цим стверджується, що безпосередніх текстуальних доказів якогось габсбурзького міту (того, що можна було б взяти за певний, але не доконче тривкий, доказ) у творах українського письменника майже немає. Визначено, що для В. Стефаника імператор є позитивною, аніж негативною фігурою легальної влади Габсбургів на Галичині, наближуючи таке розуміння письменника до неукраїнських авторів – Йозефа Рота, Юзефа Вітліна і Станіслава Вінченца.

Досліджено, що В. Стефанік вдало відтворював специфіку культури міжетнічної взаємодії на західноукраїнських землях. Позаяк габсбурзький міт передбачає художнє зображення ідеалістичного конструювання багатоетнічного середовища, для письменника прояв міжособистісної і/або міжкультурної взаємодії є прикладом суперечностей і конфліктів досліджуваного хронотопу, національної політики Габсбургів на Галичині, з усіма її позитивними і негативними проявами. Автор обґрунтовує бачення, що у випадку пізньогабсбурзької Галичини загальнодержавний патріотизм, що передбачав військовий відбуток підданими імператора, був діаметрально протилежним, адже тогочасна військова повинність потрактована письменником як страх перед невідомістю, нещастям чи злом, яких слід уникати, адже вони передбачають розлуку з рідних домом і/або смерть. Аналогічну конотацію має дихотомія «свій» – «чужий», зокрема тема еміграції галицьких селян до Канади і США, їхня «битва за

землю». Пояснено, що Стефаниковий габсбурзький міт лише почасти є урбанізованим, адже міста на Галичині у своїх творах він наділяє негативним сенсом місць, які «відповідальні» у житті його героїв, по-перше, за військовий вербунок, по-друге, за те, що з міст починається й містами закінчується Одиссея скитальців на новий континент, зрештою, по-третє, у містах завжди відбуваються події політичного характеру, адже тут завжди присутня влада (і Габсбурзька монархія), уособлені соціальною і етнічною стратифікацією своїх мультикультурних підданців. Виснується, що Стефаниковий габсбурзький міт, як і світ його героїв, особливо до жовтня – листопада 1918 р., а priori перебуває у системі координат міжетнічної взаємодії, а відтак – і найперше – міжетнічного конфлікту. Відтак точки у цій системі «чужих» координат (політика, етнічні спільноти, військо, еміґрація, місто) є доказами парадоксу – одночасної наявності при фактичній відсутності того явища, що його Клавдію Маґріс розуміє як вигаданий ним же габсбурзький міт.

Ключові слова: політика, габсбурзький міт, міжетнічні взаємини, військо, еміґрація місто, Василь Стефаник, Галичина.

Національність сама в собі – нічого, бо форма чи торба нічого не вартує, як пуста в середині.

Тим одним наш мужик не проживе, що він Русин, бо чоловік не лиш словом, але і хлібом жиє.¹

Василь Стефаник

Постановка проблеми. Здавалося б, тут немає жодного зв'язку: коли знаний нині автор концепції габсбурзького міту Клавдію Маґріс народився 1939-го у далекому нині од Галичини Трієсті, класик української літератури Василь Стефаник три роки перед цим, як відійшов у засвіти. У Маґрісовій вже класичній праці про габсбурзький міт у модерній австрійській літературі, центральною постає фігура уродженця Бродів Йозефа Рота. Для італійського вченого рання твор-

чість Й. Рота і є прикладом служіння габсбурзькому мітові: «Ці романи – негативний, непрямий шлях підтвердження причетності письменника до габсбурзького світу. Нігілізм і песимізм – реакція на розпад монархії» [52, с. 259]. В іншій публікації на тему габсбурзького міту в модерній австрійській літературі, К. Маґріс стверджував: «Габсбурзький міт – це не пересічний процес перетворення реального світу, характерний для всієї літературної діяльності, а повна заміна історичної та соціальної дійсності, уявної та ефемерної, це сублимація конкретного суспільства та перенесення його в барвистий, безпечний і впорядкований світ казки. Очевидно, що така мітизація не є абстрактною фантазією, тому іноді вдається вловити її з особливою проникливістю» [53, с. 15-16].

¹ [42, с. 33 (до А. Шмигельського. Червень 1894 р., Краків)].

Одначе, не поспішаймо з висновками, навіть, якщо вважаємо й далі, що для уродженця нічим не примітного натоді Русова, який 1871 р. уміщався на піддавстрійській Галичині у рамцях Габсбурзької монархії до її кінця 1918 р., Маґрісова теорія буде чужою, адже, мовляв, конструював він її на підставі німецькомовних творів єврейських авторів, та й ще з прицілом на постімперський, аніж імперський, овид. Адже, як зауважив Алоїз Вольдан, «міт – це не [...] висловлювання, а *спосіб висловлювання* (письмівка моя. – *І. М.*), і його можна вивчати на трьох конститутивних площинах тексту: слова, висловлювання та композиція» [57, с. 271].

Аналіз досліджень. Як показують сучасні спроби інтерпретації Стефаникової спадщини [6, с. 3-5], варто відмовитися від, сказати б, прямого впливу чи хронологічних меж тієї чи тієї концепції, надто коли йтиметься не про «чисту» літературознавчу теорію, а про знані історичні, політологічні чи культурологічні підходи. Тим паче, що місце міту в творчості Стефаника ретельно з'ясував Роман Піхманець, зауваживши, що «... підґрунтям хudoжньої думки Василя Стефаника слугували міфоритуальні структури. [...] трагедія героїв новеліста зумовлена головним чином тим, що руйнується, западається в небуття "священна історія" міфу, а в життя дедалі настійніше вторгається сила історичного детермінізму й економічного фаталізму» [35, с. 562].

Досі в українському літературознавстві немає студії щодо функціонування у творах Василя Стефаника габсбурзького міту, адже контекст цього дослідницького прийому може виявити чимало особливостей політичних, етнічних і культурних процесів на Галичині, присутніх у Стефаникових текстах. Лише окремі аспекти громадсько-політичного портрета на тлі пізньогабсбурзької доби розглядали українські історики і бібліографи – Володимир Великочий [6, с. 9-33] та Сергій Блавацький [2]. Значно доповнює розуміння місця і ролі Василя Стефаника у тогочасних політичних, соціальних і культурних перипетіях спеціально упорядкована антологія матеріалів європейської преси кінця XIX – 30-х рр. XX ст. [4]. Натомість історико-культурний та міжетнічний контекст політики і практики Габсбургів, увиразнений Стефаниковими новелами, досі залишається поза увагою науковців.

Мета статті полягає у тому, щоб на основі прижиттєвих видань Василя Стефаника, зокрема тих, котрі з'явилися друком у пізньогабсбурзьку добу на Галичині – у 1899, 1900, 1905 роках, визначити вербалізацію габсбурзького міту в Стефаникових новелах, адже вже понад пів століття габсбурзький міт використовується як дослідницький інструментарій філологами, культурологами, істориками і соціологами, що вивчають структури повсякдення європейських багатоетнічних і багатоконфесійних

Франц-Йосиф II.

регіонів ХІХ – початку ХХ ст. Тож я запропоную кілька спостережень про Стефаника як автора, докази яких можуть перебувати у системі координат габсбурзького міту на Галичині, або поза ним. Адже сьогодні, зазвичай, переважає теза, що пам'ять про Галичину обросла мітами, а ідентифікація з Галичиною відбувається передусім через ностальгію та ідеалізацію її простору [54, с. 15-16].

Виклад основного матеріалу. Почати варто з ознак суто формальних. Для цього (як і подальших кроків цієї студії) пропоную зупинитися на Стефаникових текстах, зокрема тих збірках

його малої прози (образків, студій, оповідань), котрі з'явилися друком, коли пізньогабсбурзька монархія вже не так потрясала європейським континентом як колись, але ще й не спочила у її цісарсько-королівському божкові, що помирав услід за Великою війною 1914–1918 років, прирікаючи на незворотні геополітичні та етнонаціональні експерименти не-свої-народи, почасти неготові до неминучих зрушень і нової архітекtonіки континенту [27, с. 22, 28-29]. Отож, якщо братимемося до джерел – побачимо, що у Стефаникових виданнях пізньогабсбурзької доби – «Сина книжечка» (Чернівці, 1899), «Камінний хрест» (Львів, 1900), «Дорога» (Львів, 1901), «Моє слово» (Львів, 1905) – безпосередніх текстуальних доказів якогось габсбурзького міту (того, що можна було б взяти за певний, але не доконче тривкий, доказ) майже немає:

1. «Книжечка від цісаря, усюда маю двері втворені. Усюда. І по панах і по жидах і по вській вірі!» [43, с. 11 («Сина книжечка. (Дуничці)»];

2. «Здавало ся їм, що тота голова, що тепер буяла у кервавім сьвітлі, та має впасти з пліч – десь далеко на цісарську дорогу» [43, с. 15-16 («Виводили з села»)];

3. «Як цісарь такий параґруф написав, най я знаю. Бо як цісарь таке право відав, то най моя (жінка. – І. М.) також мене бє. Руки складу навхрест, а вона най бучкує. Як право цісарске, то має бути цісарске!» [43, с. 35 («В корчмі»)];

4. «Коні були в мене ордунку, цісар міг сідати. Але-м гроший мав, ой, мав, мав» [39, с. 23 («Камінний хрест. Студия»)].

Ось така от, квадриґа. Як вона впливає на розуміння Стефаникових текстів, котрі зовсім не про Габсбургів, чи про сум за ними – й поготів, а, навпаки, mocno закорінені у філософію фізичної праці українського селянина кінця ХІХ – початку ХХ сторіч – виживання задля власного життя і життя твоїх найближчих? Щоб зрозуміти сьогодні Стефаниковий світ, не вистачить наблизитися до Стефаника через читання його творів, а вартувало б замешкати у Русові – не скільки на його ріднім обійстю, як на іншому, поряд, аби постійно працювати фізично, сходити русівські гори і доли, посадити і зібрати врожай, бути добрим і злим до сусідів, залишаючись самотником – у сім'ї, селі, усесвіті. Тоді, можливо, наше наближення до нього буде справжнім, а не лицемірним.

Таким самим – справжнім, а не лицемірним – був письменник у своїй оцінці тих реалій в осерді яких йому випало народитися, жити і творити, що їх у сторіччі двадцятому почасти одухотворено, а почасти свідомо нарекли власне *габсбурзьким мітом* із акцентуванням на етнічній, конфесійній, культурній спадщині колись могутньої Дунайської імперії, сум за якою й нині є іманентною сутністю багатьох моїх сучасників у незалежній Україні. Зазвичай ця сучасна туга за Габсбурґами і є прикладом сві-

домого небажання знати власну історію – *хто, де, коли і задля чого* ставав «тирольцем Сходу» [Див.: 25, с. 114-234].

Але повернімося до формальних ознак. Нашому класикові його монарх (щонайменше до кінця жовтня 1918 р.), репрезентований по усіх усюдах своїми зображеннями (які так емоційно любив не лише Гашековий вояк Швейк, а ще й добра галерея персонажів літературних творів) був, найпевніше, не байдужий. Зокрема у новелі «Ангел» у першій Стефаниковій збірці знайдемо цікаве протиставлення, сказати б, фігурі монарха: «Людий таких обзираю багато як на ярмарку. Якас там була така люта звірь змальована, шо в казці би не склав. А якіс *царі такі страшні, московські та турецкі* (письмівка моя. – І. М.) та вського дива» [43, с. 91-92]. Тож, як бачимо, письменник використовує прийом, що його можна було б назвати *знеособленням* – прямо не говорить про сучасну йому династію Романових, але, для порівняння, нічого не промовляє про Габсбургів.

1. «Книжечка від цісаря, усюда маю двері втворені. Усюда»

Моє перше спостереження полягає у тому, що для Стефаника імператор (цісар) є радше позитивною, а не негативною фігурою. Ця риса притаманна більшою мірою, як відомо, неукраїнським письменникам Галичини, зосібна найперше Йозефові Роту («Radetzky marsch», 1932), а вслід за ним – почасти

Юзефові Віттліну («Sól ziemi. Powieść o cierpliwym piechurze», 1936) і Станіславу Вінцензові («Na wysokości połoninie. Obrazy, dumy i gawędy z wierchowiny huculskiej», 1936).

Для героїв перших Стефаникових збірок саме цісар є своєрідним барометром і громовідводом од будь-яких проблем внутрішнього порядку завдяки своїй легальності («Як цісарь такий параграф написав, най я знаю. [...] Як право цісарске, то має бути цісарске!» [43, с. 35 («В корчмі»)], своєрідною «вищою інстанцією», яка, щоправда, далеко, як і «цісарська дорога»: «... – десь далеко на цісарську дорогу» [43, с. 15-16 («Виводили з села»)].

Надто вдалою тут буде Стефанікова іронічна фраза, вкладена ним в уста Антіна з образку «Сина

Книжечка»: «усюда маю двері втворені», позначена мітом про значення «синої книжечки» від цісаря, яка нібито має рятувати від усього злого, бути гарантією у становому суспільстві (пани), доказом безпечності серед «чужих» (євреїв) [43, с. 11 («Сина Книжечка. (Дуничці»)], або мав високий ступінь персональної довіри («Коні були в мене ордунку, цісар міг сідати. Але-м гроший мав, ой, мав, мав» [39, с. 23 («Камінний хрест. Студия»)].

Зауважмо: у повоєнних виданнях творів письменника, зокрема в оповіданні «Вона – Земля» нейтрально-позитивний образ імператора набуває, в умовах біженства спричиненого Великою війною, негативної конотації, що позначена ще й характером міжнаціональ-

Відень

них взаємин, почати й економічних преференцій для не-українців: «– Та куда ви си зібрали? За панами і за жидами? Цісарь має для них касу утворену, а вам каса заперта» [38, с. 5].

Не думаю, що така авторська зміна ув оцінці цісаря була пов'язана з життям Стефаніка під час Великої війни, зокрема й доносом на нього у березні 1915 р., мовляв, що він шпигував для росіян [20, с. XXXIII], але цілком можливо, що Стефаніковий габсбурзький міт цілком трансформується у міт України – після написання новели «Марія». Зокрема у цьому тексті виразною стає апеляція автора до України – спів про неї, думка, що вона забирає Маріїні діти, розмови про неї, похід на неї, плачі та голосіння про неї, звинувачення в тому, що цілу Україну перерили [38, с. 14, 20, 22].

Трансформація міту України відбувається також в умовах воєнно-політичного конфлікту, адже Україна вже присутня у свідомості Стефанікових героїв. Зокрема у новелі «Сини», де вони йдуть «воювати за Україну», за рідну землю: «Тату, каже, тепер ідемо воювати за Україну. – За яку Україну? – А він підоймив шаблев груду землі тай каже: Оце Україна, а тут – і справив шаблев у груди – отут її кров; землю нашу ідем від ворога відбирати» [38, с. 43]. Тут-таки варто пам'ятати й назагал нейтральне відношення письменника до української монархічної ідеї, зокрема сформульовані ним оцінки у листах до В'ячес-

лава Липинського: «... я не згідний з Вами в багато справах» (16 січня 1922 р.); «...не вірю у Вашу концепцію але благословляю Вас, що відтворюєте праву руку української нації» (4 березня 1927 р.) [3, с. 799, 800].

Дивною, натомість, є репліка Стефаніка у нарисі «Слава – Йсу!» про його шкільні роки під час яких вбили російського царя: «Я тоді не був монархістом...» [44, с. 281]. До слова, значно пізніше, зміну Стефанікових поглядів, не конче монархічних, зауважив Богдан Лепкий у розмові з ним під час Великої війни:

«– Тримаємося Австрії, – доповідаю.

– Так легенда “Тирольців Сходу” *rediviva*, а тут треба чогось потужного, свого.

– Якоїсь ідеї гадаєш? Вона мабуть і є в кожному з нас.

– Усередині, захована глибоко під серцем, як той біблійний скарб. І загалом кожний з нас зокрема і добрий і недурний, а разом... ет!» [19, с. 121].

А що габсбурзький міт передбачав ще й версію пост-міту, показовим буде констатація специфіки австрійського врядування, яку автор умістив ув оповіданні «Воєнні шкоди», фактично підсумувавши те, що було і те, чого не було: «Не перечу вам, ґаздо, що за Австрії так було, але в нас буде інакше» [38, с. 48]. Додаймо сюди й прикрий випадок арешту письменника напровесні 1915 р. у Снятині та його порятунок Северином Левицьким, пізнішим

багаторічним керівником української скавтської організації *Пласт* від страти [18, с. 36-39].

Вочевидь Стефаник не був схильний трактувати сучасну йому Габсбурзьку монархію (у якій він прожив 47 років) як приклад «ієрархічних націй» чи «націй, заснованих на заповіті», а тільки наголошував на тому, що Ентоні Д. Сміт назвав «альтернативною долею» культурних основ націй [45, с. 12-15, 107, 143, 207]. Зокрема 25 травня 1894 р. у листі до Андрія Шмігельського твердив, що «національність сама в собі – нічого, бо форма чи торба нічого не вартує, як пуста в середині. Тим одним наш мужик не живе, що він Русин, бо чоловік не лиш словом, але і хлібом жиє» [15, с. 30]. Однак нехай нас не спокушає думка, що, мовляв Стефаник на цій підставі уявляв себе космополітом, чи був адептом того, що Ернст Гелнер назвав «націоналізмом габсбурзького типу».

Важливою (хоча й недосконалою) для письменника є модель громадського врядування, яку він зобразив у вигляді «Засідань» [39, с. 28-40] («Засідань»), адже, насправді, йдеться про сцену громадського суду над бідною Романихою, що вкрала дошку коло церкви. Тут є усі необхідні елементи локальної влади: з одного боку, її актори та інститути (війт, секретар, радні, поліцей, лікар, канцелярія) і, з другого боку, ґазди як уособлення «провідника» локальної спільноти. Так чи так, але я не переконаний, що саме тут йшлося про візію, якщо зно-

ву звернемося до Смітової теорії, «республіканської нації», за умов якої, хай і символічно (з огляду на назву) Стефаник устиг побувати повною мірою українським політиком – в добу Української революції, зокрема в ЗУНР і ЗоУНР [6, с. 9-33].

Стефаникова діяльність як політика є радше мінімальною і малоефективною, якщо, зважити не лише на спогади про цей сюжет його життя, скажімо як депутата райхсрату («Стефаник був маломовний, не любив говорити лише на те, щоб балакати, не любив з пустого в порожнє пересипати, на засіданнях клубу ані в парламенті ніколи не промовляв, був завжди задуманий, але видно було, що всією душею переживав усе те, що навкруги нього діялося» (Степан Смаль-Стоцький) [15, с. 177]; «Практичної участі в політичній роботі майже не брав, але справами громадськими дуже цікавився» (Андрій Жук) [15, с. 219];), а й репліки його героїв – свідчення Стефаникового розуміння *політичної участі*, особливо під час Української революції 1914–1923 років:

– «Я лиш не люблю, як мині хто під ніс підидає. Ніби я громаду продав або зрадив? Ніби пхаю си у вібір? Вібираєте кого хочете, а я стою на боці (тут і далі письмівка моя. – *І. М.*)» [39, с. 34 («Засідань»)];

– «По слабости я зараз виступив з уряду, подав ся на пенсію і сказав собі, що *своїх людей не буду встидати ся, що буду з ними жити і буду їх боронити*» [37, с. 89 («Такий панок»)].

А тому, зваживши і на досвід письменника у лавах українських радикалів, варто припустити: у класичному Веберівському трактуванні, *політика для Стефаника ніколи не була ані покликанням, ані професією*. Перекоаний, що тема політики у житті нашого класика ще й близько не розкрита його біографами і науковцями, адже є скоріш за все *terra incognita*, адже про Стефаника-політика не можна судити лише з його текстів як інтерпелянта, або підписанта [6, с. 34-39]. Знаний вислів Івана Франка, що, коли Стефаник потрапив до австрійського парламенту, то «як посол у Раді Державній оказався цілковитим зером і не зумів ані в одній справі сказати ніякого путнього слова» [35, с. 21].

Зокрема наприкінці існування Габсбурзької монархії В. Стефаник фігурує як один із кількох підписантів інтерпеляцій українських

депутатів рейхсрату, не будучи їх безпосереднім ініціатором і/або автором. Зокрема щодо вбивств Михайла Пострянського і Проця Ковальчука, незаконних реквізицій на Станиславівщині, вбивства Івана Писарчука, несплат за реквізиції 1914 року на Мостищині, штучного браку солі на Калущині, вбивства Івана Брикайла (1 жовтня), вбивства угорськими солдатами 15 українських селян в громаді Повітно, забезпечення функціонування української мови в державних установах на Галичині, затримки виплат греко-католицьким священикам (23 липня), харчування селян на Добромильщині, у справі будови церкви на Самбірщині (10 жовтня) (усі – 1918 рік). [48, спр. 3, арк. 2, 3, 4, 5-5 (зв.), 7, 10-10 (зв.), 12-12 (зв.), 14, 15, 17-17 (зв.), 19-19 (зв.)].

Додаймо, що упродовж попередніх років своєї парламентської

Палац Шенбрун. Відень.

діяльності письменник також підписував подібні заяви, вимоги і скарги, які, скажімо, подавав Кирило Трильовський щодо зловживань державних службовців, порушень виборчого процесу тощо [48, спр. 2, арк. 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65]. Вочевидь важливішою є Стефаникова репрезентація в австрійській пресі його часів, специфіка якої більшменш пояснює перипетії його громадсько-політичної діяльності [2, с. 3-17].

Тож лише почасти зрозуміти таку Франкову оцінку дозволять авторські рядки з нарису «Слава – Йсу!»:

«Загальне голосування. Стаю кандидатом від радикальної партії до віденського парламента. Мушу виголошувати кандидатські промови (хай мені боги дарують у своїй великій ласці цей великий гріх) і виходжу послом. Більшого упокорення не знав я, коли вислухав промови моїх колегів у парламентах. Без знання мови, без програми, без темпераменту, все те робило на мене вражіння штурбаків із першої класи. Якби не чотири наші бесідники з клубу, які виголошували промови і розумні і гарні, то дійсно треба би було соромитися за українське представництво» [44, с. 283].

Услід за цим варто зважити й Стефаникове на зізнання у «Автобіографії»: «Від 1908 р. до 1918 р. був я послом до австрійського парламента, де не виголошував ніяких промов, бо мови парламентарні

моїх клубових товаришів за малими виїмками були такі скандальні, що я волів мовчати і встидатися лише за своїх колег, а не за себе самого» [41, с. 17-18]².

Не знати, чи не нудно було письменникові у Відні, зокрема під час Великої війни, адже, як згадував Богдан Лепкий,

«Була спека й посли сиділи або лежали собі, буцім безпечно й безжурно на шкірою вистелюваних лавках у коридорах, довкола салі.

А за стіною йшли наради.

Парлямент, ніби віз, пущений згори, котився вниз останками свого розгону.

Ніхто й не цікавився, хто так і що таке балака. [...]

Я стояв біля Стефаника в дверях і також слухав» [19, с. 117].

Хоча варто пам'ятати, що під час Великої війни (листопад 1916 року) Стефаник увійшов до складу комісії «до справ господарських і відбудови краю» Української парламентарної репрезентації [16, с. 443].

У межах райхсрату Стефаник не був «трибуном», що, в цілому, підтверджує спостереження його сучасника, що «... він цікавиться справді поверхово, але дуже гаряче політикою, передовсім соціальним питанням, і це привело його у віденський парламент» (Іван Труш) [15, с. 171], а от на своїй «малій батьківщині», під час віча, він, як згаду-

² Зауважмо: в еміграційному виданні Ю. Гамо-рака 1948 р. прикінцеві слова вище цитованого фрагменту «Автобіографії» Стефаника були такими «... коли б не за себе самого» [44, с. 1].

вали, «спочатку говорив спокійно, а згодом його слова ставали грізні, наче громи. Права рука робила то слабі, то якісь сильні, нагальні рухи. Голос, то підносився, то впадав. В його очах блимали різні вогники» (І. Садовий) [15, с. 179-180].

Зайве казати, що Стефаникове громадянське кредо у його оповіданні «Моє слово»: «Ні скарги, ні смутку, ні радості в слові не чуйте!» [40, с. 149 («Моє слово»)], лишень підтверджує його активізм, а ще працю для місцевої громади, що можна трактувати як прояв *громадянської участі*, що передбачає і не володіння депутатським мандатом:

«Яке значення й які впливи мав тоді Стефаник в політично-освітньому житті, вистачить згадати, що кожна установа, що кожна установа, коли ходило про якісь важніші поклики до суспільства Снятинщини, старалася виклопотати згоду на уміщення його імені на відозві.

Я був наочним свідком, як не раз баби окружили Стефаника, а він вів їх чи до старости, чи то до різних урядів. В Снятині бував він майже кожного дня і ніколи не бачив його самого. Як не баби, то селяни шукали у нього різної помочі та поради.

– Стефаник більше робить для нас в повіті, як не один посол у Відні – говорили мені не раз набожно селяни» [15, с. 180].

Відтак Стефаника як західноукраїнського політика неможливо оцінити за типологіями Ніколо Мак'явеллі, Ісаї Берліна чи Конрада Лоренца, або ж згідно типів

легітимного панування Макса Вебера [Пор.: 25, с. 161-162 (табл. 2), с. 232 (таб. 3)]. Його місце і роль завжди балансуватимуть на іншому рівні – взаємодії творчої особистості та спільноти громадян, адже саме як *письменника* його записали у документи райхсрату [51, с. 176]. Тож, підсумовуючи цей сюжет, варто ствердити: *діяльність Стефаника як політика і праця Стефаника як депутата* – два різні світи, які досі не зустрілися, аби подати одне одному руки, тому-то й не маємо досі політичної біографії письменника. А, можливо, її не конче потрібно? Найправдоподібніше тут криється інша дилема його творчості щодо світу політики, досі не надто зауважена, а відтак – й не актуалізована: Стефаник – не політик літератури, а її соціолог. І саме про цю його вартість (вперше підкреслену, між іншим, В. Липинським [22]) варто не лише пам'ятати, час від часу її згадуючи, а й активно вивчати.

2. «... лиш кобих не видів ні тих Жидів, ні панів, ні ксьондзів»

Моє друге враження таке: Стефаник також вдало відтворює специфіку культури міжетнічної взаємодії на західноукраїнських землях. Однак, якщо загалом габсбурзький міт передбачає художнє зображення ідеалістичного конструювання багатоетнічного середовища, для Стефаника такий прояв міжособистісної і/або міжкультурної взаємодії є найперше прикладом суперечностей і конфліктів *його часу, його*

хронотопу, його світу крайової (на Галичині) політики.

Пам'ятаючи, що спадщина нашого класика, поряд із творами Леопольда Захер-Мазоха і Йозефа Рота добре надається, щоб зрозуміти культуру інтеракціонізму «іншостей», його тексти передають, з одного боку, усталені в покутських селах етнічні стереотипи, а з другого – показують наростання соціальної напруги в міжособистісній взаємодії [28, с. 581].

«Збірні» образи міжетнічної взаємодії, майже завжди конфліктної, детермінованої соціально-економічними суперечностями, що-правда, не часто простежуються у Стефаникових збірках 1900–1901 років:

– «Абим ходив як дика звір, лиш кобих не видів ні тих Жидів, ні панів, ні ксьондзів. Отогди би називало си, шо-м пан! [...] Били та катували наших татів, та в ярем запрягали, а нам уже кусня хліба не дають прожертв... [...] Був Чьих, був Німець, був Поляк – г..., пробачьийте, взяли. [...] Кажу вам, Мадзур біда, очи печи тай гріху за него нема...» [39, с. 24 («Камінний хрест. Студия»)];

– «- Ні, то відай ще за нами є Німці, та вони коровами орют. [...] Пішла моя Настя ні сьак ні так, пішла знов по Жидах, а Марія, аді, помандрувала з отим Ляхом. Ме бідити. Але ніц, най ні Бог скарає, як шо кажу. Кара має бути!» [37, с. 31, 39 («Палій»)];

– «- А так ішов разом з нами, бавив ся, в карти грав, а на старість таки показав московську душу,

москаль москалем. [...] – То не так, то так тепер є, що як ти Русин, то маєш тримати з Русиним, а як не тримаєш, то ти остатній лайдак, драб і розбійник, розумієте?!» [37, с. 86, 87-88 («Такий панок»)].

Лишень неуважний дослідник не стверджував про антисемітизм української (бездержавної) літератури ХІХ – початку ХХ ст. У випадку Стефаніка так просто усе пояснити не вдається: важливими тут будуть не лише його тексти, а й контексти двосторонніх конфліктів і компромісів [Див.: 23-24]. Адже йшлося про, з одного боку, українсько-єврейський етносоціальний конфлікт, а з другого боку – українсько-єврейський етнополітичний діалог [Див.: 29-30], за тривання яких не лише Стефанік народився і жив, а й тисячі «своїх» і «чужих».

Вже у перших Стефаникових збірках окреслюється тематика єврейського ремесла і торгівлі – традиційного не лише для тогочасної Галичини. Однак, зауважмо, що українці трактували їх як засіб свідомо уникати участі в єдино праведному способі отримання засобів до існування – землеробстві. Тому єврея-посередника (торговця, шинкаря) українські селяни сприймали здебільшого не як соціального партнера, а визискувача, який живиться результатами чужої праці:

– «Кров свою пемо, жидам бенькарти годуємо. [...] “А суда-ж, арендарю. Мой, жиде, ти вчена голова та тому з наз шкіру лупиш;”» [43, с. 33, 35 («В корчмі»)];

– «Вже-м гроший набрав, та ще наберу на похорон, тай на старість жиди з хати віженут. [...] – що дохторі дают мужикови такий лік як панови або жидови?» [43, с. 80, 82 («Катруся»)].

Навички ведення бізнесу, підприємливість до уваги не бралися, а радше інтерпретувалися як гендлярство і, зрозуміло, обман:

– «Жиди з панами цілий сьвіт займили. Хто продає – жид, хто купує – пан!» [39, с. 30-31 («Засіданє»)];

– «Банки, якіс векслі, жиди і всьика нужда. [...] – А я до того паршивого Срулика бодай его шлях трафив. Ще від літа винен» [39, с. 47, 51 («З міста йдучи»)];

– «– Та дес межи жидами є не такий то довг лиш струп. Та вже за цу сотку і хліба межи діти кину і жидам рот заткаю» [39, с. 65 («Підпис»)].

Звичайно переважала реакція настороженості, підозрілості та впевненості в тому, що достаток євреїв не може бути наслідком чесної праці. Адже ментальність українського селянства визначала працю як важку фізичну на землі; цим почасти можна пояснити той факт, що Стефаникові сучасники відмовлялися вважати євреїв людьми, котрі чесно заробляють на кусник хліба.

Не стояв осторонь тут почасти і письменник, герої якого промовляють такі рядки, як-от: «– Шукайте собі служби у Жида або в пана – там робота легша. – Ви мене файно радите! Як я силу коло вас лишив, аби я на старість ішов Жидам воду носити. [...] – а я лишив Жида серед

дороги тай пішов до божої роботи» [37, с. 26-27, 39 («Палій»)]. І, водночас, з огляду на фізичну силу героя визнається, що «Жиди не потручували, а робітники не побирали на сьміх і не робили збитків» [37, с. 29 («Палій»)] або протиставляється євреям: «Таже ти гірше Жида, бо то рахує си не наша віра. Але пустьи твої діти тото богатство, що з него сліду не буде! Ти кальвіне!» [37, с. 41 («Палій»)].

Єврейських торговців і посередників християнський загал здебільшого деперсоніфікував, визначаючи за фахом «чужої» бізнес-діяльності. В цьому ряду й випадки фізичної розправи над єврейськими підприємцями: «А жида береш на пірший вогонь за пейси, він скаче, плює, корчит си, як пружина. Але ти на то не дивиш си, лишень закладаєш великий палец межи два малі тай дюгом его попід ребра, все дюгом. Це лехка бійка, але болюча дуже...» [37, с. 79 («Злодій»)]. Або ствердження: «Ви вмієте жінок добре бити тай Жидів за пейси торгати, а як прийде на правду, то стоїте подалеки тай скавлуте як щенюки» [40, с. 173 («Суд»)].

Отже, як бачимо, герої Стефаникових творів свідчили по суті про нелюбов і ворожість до своїх сусідів – євреїв. Поділ на «своїх» і «чужих» у своїй основі, вочевидь, мав релігійний та етнічний компоненти. Однак у більшості випадків таких конфліктних моментів у взаєминах християн з юдеями лежали не релігійні, а соціальні мотиви. Вони свідчили про вже, сказати б,

«хрестоматійне» правило: перебуваючи в більш-менш однаковому стані соціального гноблення і національної дискримінації, українці та євреї не могли знайти спільної мови між собою. До того ж, у творах Стефаніка не знайдемо свідчень про етнічну солідарність між євреями та українцями, яка, зазвичай, виникала передусім у господарській сфері, де ці групи виступали як такі, що взаємодоповнюють одна одну. Звісно, що ініціативи у встановленні ринкових відносин та активізації ділових контактів у багатьох випадках виходили від євреїв, а українці досить адекватно сприймали єврейську спільноту, однак психокультурна етнічна дистанція між ними практично не скорочувалася. Загалом це вказує на суб'єктивні і безумовно мітологізовані судження, які ґрунтувалися

на поширених етнічних стереотипах образу єврейської спільноти Стефанікової доби.

3. «Як прийшов з війська до дому, то не застав ні тата, ані мами, лишень хатчину завалену»

Третє міркування щодо чинників габсбурзького міту у Стефанікових текстах – оригінальне зображення діалектики військового відбутку. І тут також, як і попередніх двох сюжетах, йдеться не про захоплення цісарем чи багатоетнічністю і багатокультурністю Стефанікового хронотопу, а радше про страх перед військом, потрактування відбутку як нещастя/зла. Якщо патріотизм щодо Габсбурзької монархії був найважливішим обов'язком підданих, платформою для досягнення паритету між «я» й «не-я» в багатонаціональній дер-

жаві, забезпечення толерантного співжиття в ній, то ставлення до військового обов'язку слід вважати «лакмусовим папірцем» патріотизму до «своїї»/«чужої» держави. До того ж військовий відбуток вважався значущим чинником «виховання» і «цивілізування» підданих Габсбурзької монархії.

Однак військовий обов'язок і захист Габсбургів тогочасні українці, як, між іншим, євреї, вважали найбільшою катастрофою в їхньому житті, якої треба було уникнути будь-яким чином, навіть шляхом самокалічення, дезертирства чи державної зради. Зокрема "Dziennik Urzędowy" коломийського повітового староства за 20 вересня 1904 р. опублікував списки військовозобов'язаних уродженців Коломийщини 1881–1883 років народження, які ухилялися від військової служби. У списку нараховувалося майже 400 осіб, здебільшого коломийських євреїв, а також парубків з Гвіздця, Семаківців, Шепарівців, Товмачика та інших сіл. З цього часу в селах Коломийщини побутують рекрутські пісні: «Чи я тобі, пане вйте, переорав межу,/ Шо ти мене убираєш в цісарську одежу?» або «Поможи ти', милий Боже, з регіменту вйти,/ Подькуєш усім людим та й вам, пане вйте» [28, с. 512].

Тому не випадково Стефанік у своїх перших новелах озвучив тему військового відбутку як своєрідний «кінець світу» – трагедія рекрута, його рідних: «За людьми вийшов молоденький парубок з

обстриженою головою. [...] Здавалося їм, що та голова, що тепер була у кервавім сьвітлі, та має впасти з плеч [...] В чужих краях, десь аж під сонцем впаде на дорогу та буде валяти ся. [...] Хто стояв коло воріт, то йшов рекрута відводити. [...] Рекрут взяв ся прощати з селом [...] [43, с. 15-16, 17, 18 («Виводили з села»)].

Ще гірше було, коли рекрут – у цивільному житті єдина підмога для батьків, – закінчував своє життя самогубством:

«“Ой, дьидю, не годен я у воську вібути”. [...]

Поліціян надійшов тай справив до касарні.

“Пані вояк, а то тутечки умер Николай Чорний?”

“Він повісив ся у вільхах за містом. Тепер лежить у трупарні. Ідїтецв вулицев у долину, а там хтосвам покаже”.

Вояк пішов дальше вартувати». [43, с. 24, 26-27 («Стратив ся»)].

Бувало й по-іншому: «Як прийшов з войська до дому, то не застав ні тата, ані мамі, лишень хатчину завалену» [39, с. 7 («Камінний хрест. Студия»)].

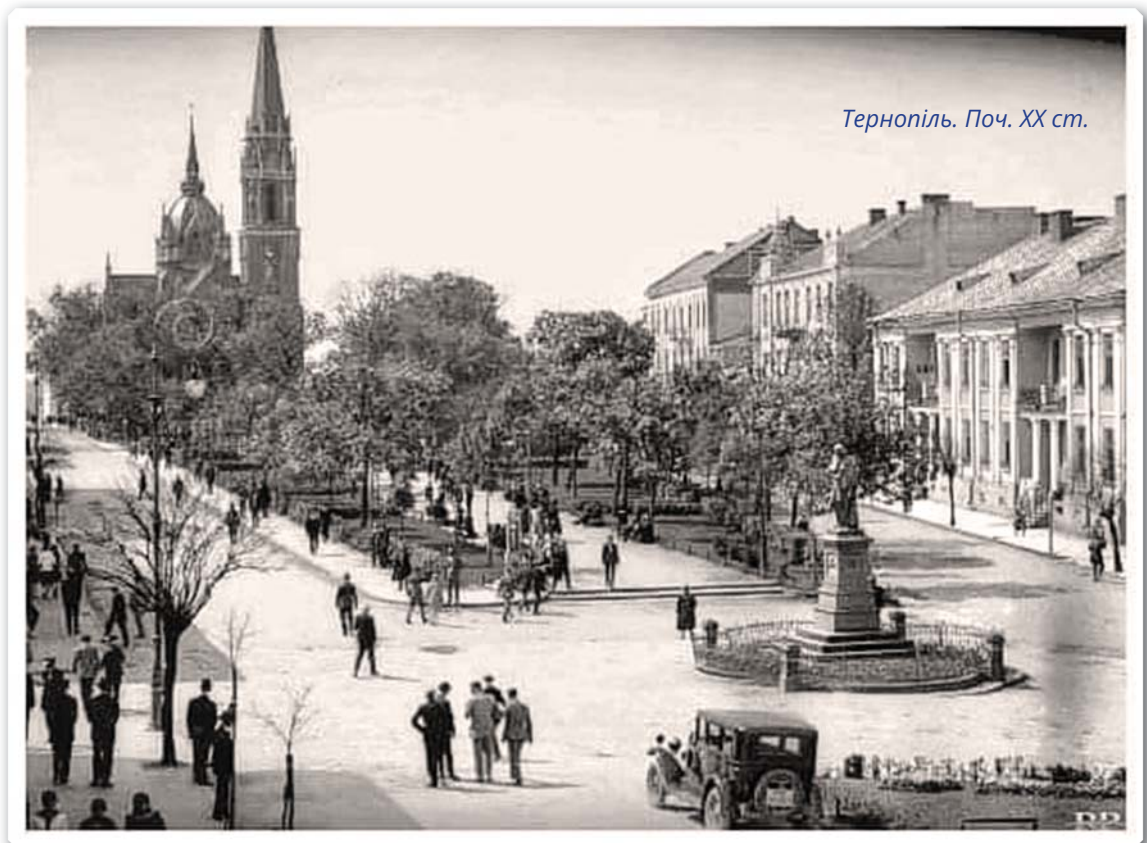
Позитивних характеристик військового відбутку в Стефанікових творах дуже мало, та й вони стосуються навиків і досвіду в справах цивільних: «Ті, що були у війську, говорили, що певно лікар робив “реперацию” і обмертлював, та від того так вертить у носі. [...] Мій Василь як був у Вігні при воську, та казав, шо видів такі свині, шо ані вух ані рийки, ані ніг не видко,

лиш таки толуб» [39, с. 29, 33 («Засіданє»)].

Тож Стефаник у зображенні військового відбутку відносно близький до своїх колег-письменників, зокрема Йозефа Рота («Hiob. Roman eines einfachen Mannes», 1930) чи Юзефа Віттліна («Sól ziemi. Powieść o cierpliwym piechurze», 1936). Додаймо сюди й тезу Андрія Чайковського про антимілітаризм тогочасних українців, їхній пацифізм: «...антимілітаризм на цілій лінії серед українського громадянства... Ніхто з тодішніх кермуючих українських кіл не подумав про те, що може колись наспіти час, що українців вищих старшин нам буде треба. Наш загал думав тоді, що Австрія буде вічна, що Габсбургі ніко-

ли не переведуться, а ми добудемо національні права добрими грама-тиками та словарями, а ще інші думали, напевно, що нашу справу визнає Інтернаціонал в майбутньому соціалістичному раю... Війна не обмежується на стрілянні і поворотах, але вимагає великого технічного апарату. І коли ми не мали вишкolenих вищих старшин, то мусили позичати у Німців» [47, с. 77-78].

Тим паче, що на початках інституціоналізації Австрійської імперії, на відміну від другої половини ХІХ ст., служба в армії не відкривала для селян можливості кар'єрного росту. Як правило, селяни-рекрути не просувалися навіть до рангу капрала. Відомий факт: у 1820-х роках у селі Мшанці тільки один

селянин досягнув рангу капрала, а через те, що цей випадок був такий екстраординарний, слово «Капраль» стало його прізвиськом [13, с. 307, прим. 270]. Тільки в останній третині XIX ст. військовий відбуток став звичним явищем для селян-українців, які, повернувшись з війська, хвацько чванилися перед односельцями «чужими» словами, запозиченими під час служби [10, с. 38]. А вже наприкінці XIX ст. служба в австрійському війську вважалася пристойною і почесною. Промовистими для оцінки патріотичних настроїв щодо захисту держави є спогади сучасників, які відображають варіативність характеру взаємодії рівно- та різностатусних етнонаціональних спільнот. Зосібна українець Семен Фодчук згадував, що військова служба була для українця важкою і тривалою, але той зазвичай під час муштри «на службі цісареві» «не пив, не кури́в і не грав у карти – все щадив», а тому міг «з тижневої плати, т. зв. “ленунг” по кількадесят ґрейцарів наскладати собі скільки грошей, щоб вернутися з війська, купити собі коника й візок» [46, с. 75-76].

Тож, як бачимо, однією з площин, у якій формувався/виявлявся компроміс між різностатусними етнонаціональними спільнотами на Галичині, була їхня участь у захисті держави від зовнішніх ворогів або ж, враховуючи характер міжнародних відносин на конкретному історичному етапі, демонстрація готовності дієво захищати її територіальну цілісність і суверенітет.

Таке бажання є ключовим елементом вияву надетнічної свідомості. Її знаковими компонентами є загальнодержавний патріотизм, що передбачав лояльність до країни проживання і солідарність з усіма громадянами незалежно від етнічної ідентичності.

У випадку Стефаникових героїв – щодо військового відбутку – цей патріотизм був діаметрально протилежним. Не «спрацював» тут й висновок Юргена Габермаса, що «... для членів спільноти має бути раціональним *знехтувати* своєю лояльністю до осіб, котрі довіряють одна одній, на користь солідарності з чужими» [8, с. 25]. Принагідним підтвердженням будуть рядки зі Стефаникового листа:

«Стояв коло других та пізнавав людей. З его села були і з других були. Брала собі їсти й пити.

Крик: рабунок! Ратуйте!

Прибіг офіцер, аби вести їх та не дати на рабунок чужого добра. Додавав вояцкої охоти.

Він не чув, лиш пізнавав.

Всі не чули, *лиш пізнавали собі своїх із селів* (тут і далі письмівки мої. – *І. М.*).

Офіцер більше не кликав. Стояв коло них.

Всі очи кумпанії шукали в товпі, як діти ягід по лісі, *аби найти свого*.

Офіцер думав, як то він собі кулю пустить у голову.

Товпа кричала: *Виват цісарь і цісарські діти! Цісарь за нами!*

Але крику того не чув офіцер» [42, с. 140-141 (До В. І. Морачевського. Червень 1898 р., Русів)].

Ба більше: для Стефаникових героїв важливим є «грубе, пороздиране полотно із затертими червоними вишивками [...] одіж жовнярів з війни» [43, с. 103 («Осінь»)].

4. «Два роки нічо в хаті не говорило си, лиш Канада, тай Канада».

Четверте міркування таке: функціональність дихотомії «свій» – «чужий» була не лише взаємопов'язаним комплексом релігійних символів, простору мови повсякденного спілкування, її істотним чинником була територія – середовище взаємодії етнонаціональних спільнот і полігон відчайдушної боротьби за дефіцитні ресурси (передусім землю). Це призвело до явища/процесу групового незадоволення – кореляційного фактора взаємодії «своїх» і «чужих». Адже соціокультурні й етнокультурні виміри дихотомії «свій» – «чужий» Стефаникової доби (особливо у рамцях Габсбурзької монархії) визначалися тією суттєвою обставиною, що в модерному часі, який характеризується суттєвими інноваціями в різних сферах суспільного життя, поступово формувався новий ідентид – етнічний/національний, який поволі виборював право на існування поруч із релігійним. Додаймо сюди відсутність розвинутого індустріального виробничого сектора на Галичині, що визначала структуру всіх без винятку етнічних сегментів місцевого етносоціального організму. Саме тому, в умовах бездержавності, найчисельніша спільнота до-

сліджуваного хронотопу – українська етнічна більшість потрапила у скрутне становище «чужих» на своїй землі. Це рельєфно проявлялося в етносоціальній структурі української спільноти Галичини, про що вже чимало написано.

Між тим, лінія розмежування етносоціальної структури західноукраїнського соціуму пролягала між містом і селом, оскільки 94,4% українців Галичини зосереджували свої трудові зусилля в сільському господарстві [21, с. 43]. Це фактично свідчить, що українці відігравали майже самостійну роль у хліборобстві, залишаючи позаду передусім поляків Галичини (59,7%) [26, с. 159]. Часопис «Діло» 1912 р. писав: «Більшість, бо 3/5 нашого так званого селянства, се в дійсності лиш рільничий пролетаріат» [Цит.: 12, с. 81].

Вкрай злободенною проблемою українства була нестача землі. Внаслідок цього однією зі сталих тенденцій від середини XIX ст. була пауперизація українського селянства. Найбільше помітна вона у зменшенні розмірів сільських господарств. Розміри середньої ділянки в 1880-х рр. становили 2 або 4 га, а середньостатистичне земельне господарство ледве могло прогодувати одну родину. Збільшилося число селян, вимушених заради виживання шукати додаткових заробітків: їхня кількість становила 0,8 млн. у 1869 р. та 1,2 млн. на початку XX ст. [10, с. 246-247].

Зауважмо: на Галичині середнє селянське землеволодіння становило 5 га у 1859 р., 3 га в 1880 р. і

2,5 га в 1900 р. [50, с. 564]. Тому 80% українців, зайнятих у сільському господарстві, були безземельними або малоземельними. Серед малоземельних 42% господарств мало 1-2 га і лише 37% – 2-5 га. Водночас 47-ми поміщикам-українцям належало 44 тис. га землі. Як зауважують дослідники, останню цифру важко порівняти із землеволодіннями польських магнатів, яким належало 3,7 млн. га із 9,5 млн. га землі. В той же час 650 тис. селянських господарств мали тільки 3 млн. га, а 1650 тис. селян узагалі не мали власної землі. Жалюгідне становище українців ускладнювало й те, що в 1900 р. приблизно 200 тис. селян східної частини Галичини володіли наділами, меншими від 1 га. З часом процес обезземелення

селян лише набирав обертів: згідно з офіційними статистичними даними, на Галичині в 1900–1910 років щороку продавали 2,5–3 тис. селянських господарств [36, с. 10].

Відтак одним із головних засобів виживання українців стала т. зв. *зарібкова еміграція*. Основними її напрямками були землі Російської імперії – колишнє Королівство Польське, Литва, Волинь або Центральна Україна, рідше Угорщина або Буковина. Масштабні зміни відбувалися з початком *масової еміграції* до Північної Америки в 1890-х рр. Про ті чи ті особливості еміграції написано чимало, і чимало – представниками красного письменства. Тема еміграції, звісно, не основна у Стефаникових творах, але, погодьмося, і не другорядна.

Зокрема у квітні 1899 р. в «Громадському голосі» майбутній класик української літератури так окреслив явище еміґрації:

«До Канади еміґрують такі мужики, що годні мати з продажу свого маєтку 500-800 злр. на дорогу. Є між еміґрантами і маєтніші господарі, але лишень про око. В селі продали вони ґаздівство своє за 2000–3000 злр., але, оплативши довги, вони не мають більше як 80 злр. на дорогу до Канади. Маса еміґрантів є то господарі кількаморгові і незадовжені, і власне вони тисячами еміґрують. Буковинські і покутські еміґранти переносяться на нову землю *задля дітей* (письмівка тут і далі моя. – *І. М.*). [...] ціла маса еміґрантів *не йде до Канади вже з крайньої нужди*, але з того твердого переконання, що на своїй землі не діждесь нічого ліпшого, як п'ятькрацарового наймитства. Здаєся, що мужицтво цілком добре розуміє своє положення, того роздратуванє міліонів, що на них має виплата тих міліонів спасти, то *безвідраднє дроблене землі і брак зарібків. І тікає за море, аби діти урятувати від безхлібної нужди.* [...] тепер руські мужики тікають до Канади, а русини бояться, аби земля їх не перейшла на чужі руки» [41, с. 75, 78].

Першорядним джерелом для розуміння теми досі є Стефаникові листи, написані весною 1899 р. до Ольги Кобилянської та Вацлава Морачевського. У першому з них маємо таке ствердження: «Через Краків переїзджають заєдно наші

еміґранти. [...] Страшно за ними і перед ними, серед того вони прибиті, здані на всю подлість люцку старого і нового світа. Немилосерда земля чорна, що пустила їх від себе» [42, с. 179 (до О. Ю. Кобилянської. 23.IV.1899 р., Краків)]. У другому ж листі читаємо таке: «На двірці у Кракові я все надібаю наших мужиків, що їдуть до Америки. Всі вони діти, не знають куди їдуть, як зайдуть, лишень знають, що землю їм мають дати, чорну, добру і багату. Є їх цілі купи нефоремні, відлупані від великої маси, що якомсь повінь підмулила і брили повиривала і несе великим морем аж гет десь, де земля суха і чорна» [42, с. 181 (до В. І. Морачевського. Травень 1899 р., Краків)].

Проте одним із найемоційніших буде лист до В. Гаморака, датований кінцем березня 1899 р.: «Бачу нині на двірці (у Кракові. – *І. М.*) руских мужиків, що їдуть до Канади. Громада, що сунєся, як в сні, кудась далеко. Дітий, жінок і бабів досить. І не жалую їх, тому що то великі, чорні руки шукають плуга, аби орати. *А всі інтеліґенти будуть співати „Помарніла наша доля“ і нічо не зроблять, аби їм хоть дорогу показати до того плуга.* Здохне їх половина, але друга буде орати і орючи співати: „воли мої половії, чому не орете?...“» [42, с. 178 (до В. К. Гаморака. 29/III – 1899 р., Краків)].

Василь Стефаник, вочевидь, просто не міг не написати про цю еміґраційну лихоманку. Принаймі так можна зрозуміти рядки Богдана Лепкого про враження від побаче-

ного на краківському вокзалі, після розмови з селянами зі Стецевої:

«[...] Стефаник буцім когось шукав – не було. Вже не зачіпав нікого. Ішов захмарений і злий.

– То таке тут, а що було там? – звернувся до мене.

– Де там? – питаю.

А як відїздили зі своїх сіл, як їх виривало з землі, ніби вітер тую деревину рве. *То, небоже, мусит бути написане, але так, як воно було та ще буде* (письмівка моя. – *І. М.*)» [19, с. 103].

Свою обіцянку Стефаник дотримав. Зокрема в образку «Мамин синок», в якій трирічний Андрійко Косминка збирається їхати до Канади. Тут письменницьке зображення еміграції – нейтральне, хоча й не позбавлене емоційності:

«“[...] А куда ти поїдеш?”

“До Канади”.

“На чім поїдеш?”

“На такі шіфі як хата великі, таким морем широким, широкім, гет, гет...” [43, с. 53 («Мамин синок (Юрчикуви)»)].

Своєрідні «дитячі» мотиви (насправді, прогностичні) супроти еміграції присутні в образку «Осінь»:

«“Йди, йди, слухай за Канаду; гадаєш шо я піду з дітьми дес на край сьвіта?...” навздогін сказала єму жінка» [43, с. 106-107 («Осінь»)].

Схожі переживання – турботу/відповідальність за дітей – віднайдемо у новелі «Кленові листки»:

«– Бо виглядає так, шо я свої діти гет позбиткував, гірше як темний воріг. А я, видите, не позбиткував, я лишень прогорнув з перед очий

сегодне і завтра і рік і другий і подивив си на мої діти, шо вони там діють? А шом уздрів тай сказавем. Я пішов до них у гості тай кров моя застигла на їх господарстві...

По хвилі.

– Як би до тої Канади не було морів, то я би їх у міх забрав тай бим пішя з ними туда йшов, аби їх занести далеко від цього поруганя. Я би ті моря берегами обходив...» [37, с. 47-48 («Кленові листки»)].

Натомість найвідомішим твором письменника, який апелює до явища еміграції, залишається студія «Камінний хрест». Щоправда, незважаючи на її глибокий сенс, тут лише двічі фігурує далекий од Покуття континент:

«Мовчи, не хлипай, бо ти сиві кіски зараз обмичу тай підеш у ту Гамерику як Жидівка. [...] Два роки нічо в хаті не говорило си, лиш Канада, тай Канада» [39, с. 14, 15 («Камінний хрест. Студия»)].

Авторське апелювання до євреїв, які також, як і українці, вимушено залишають свої домівки, шукаючи порятунку в Новому світі, знову-таки зближує Стефаника з німецькомовним письменництвом, яке вповні сповідує габсбурзький міт. Скажімо, із Йозефом Ротом та його романом «Йов» [Див.: 31, с. 115-135]. Однак Стефаник не переймається казковими початками твору, його епічною структурою, актуалізацією біблійних легенд тощо. У його творах, як зауважив Юліян Вассіян ще 1927 р., присутній «контраст між ілюзією об'єктивності і динамікою творчої присутності творця»

[5, с. 19]. Чи не тому Стефаниковий сюжет усеціло трагічний, а світ, який оточує його героїв – зовсім не ідеальний, квінтесенцією якого є твердження письменника: «малесенька трагедія усіх хлопів на світі» [42, с. 142 (до В. І. Морачевського. Червень 1898 р., Русів)]?

5. «Те місто стоїть посеред сіл, як скостеніле село, як падлина вонюче, як сьмітник цілого повіту»

Не секрет, що Стефаниковий світ – рустикальний, не урбанізований. Відношення нашого класика до міста – амбівалентне. Адже саме міста на Галичині у своїх творах він наділяє негативним сенсом місць, які «відповідальні» у житті його героїв, по-перше, за військовий вербунок, по-друге, за те, що з міст починається і містами закінчується Одиссея скитальців на новий континент, зрештою, по-третє, у містах завжди відбуваються події політичного характеру, адже тут завжди присутня влада (і Габсбурзька монархія), уособлені соціальною і етнічною стратифікацією своїх мультикультурних підданців. Тож, вочевидь, Стефанік у своїх текстах – антиурбаніст, хоча, погодьмося, що якийсь час він повною мірою користувався благами міської цивілізації, особливо будучи послом віденського парламенту. Показово, що почасти про цю рису письменника згодом написав його син Юрій: «Він глибоко переживав дії своїх героїв і зливався з ними до того ступеня, що писав не про них,

а про себе. В цьому допомагали йому і його селянське походження, і його селянська психіка, якої не встиг і не зміг вимазати з його твердої індивідуальності майже двадцятилітній побут по містах і містечках (письмівка моя. – І. М.)» [49, с. 55].

Переконали, що Стефаникове справжнє знайомство з містом розпочалося не у Чернівцях, Снятині, Коломиї чи Дрогобичі, а у Кракові [4, с. 197-198], де він, як сам зізнавався, «виробив собі вже відповідне оточення» [42, с. 28 (до Л. В. Бачинського. Грудень 1896 р., Краків)], а за якийсь час, як згадував Богдан Лепкий, виправдовувався: «– Щось мене таки до того Кракова тягне» [19, с. 112].

З одного боку, у своїх листах 1890-х рр. письменник твердить, що саме у цьому польському місті, «спочатку пригнітала мене возня великого міста і відбирала мені всяку енергію, але тепер вже ухорився. По решті се доля кожного, що над'їде з тихого села у в[елике] місто. Сів-ем до роботи і тягну, доки не кину» [42, с. 83 (до О. К. Гаморак. Грудень 1896 р., Краків)]. З другого боку, він зауважує й таке про Краків, екстраполюючись на решту міст: «Казав-ем Вам: мені, знаєте, місто ніколи не подобалося і тепер ні. [...] Не люблю, що збудували собі шпиталі, аби там зложити все хоре тіло, не люблю арештів, що там складають все проступне тіло. Великі магазини, склади, театри і партії... Добрі мої, я не люблю міста, бо воно завигідне, замашинне» [42,

с. 169, 170 (до О. Ю. Кобилянської. 13 лютого 1899 р., Краків)].

Оскільки Василь Стефаник був дитиною свого часу, йому не були чужими погляди, що були популярними у середовищі українців на Галичині, зокрема їхнє фактичне несприйняття міста. Власне як підліток, він дав дуже характерну оцінку селу і містові, про що згадував у 1897 р. в одному зі своїх листів:

«А раз там дуже велике винайдення зробив – “Порівняння села з містом”, задача в V класі. Так випрацьовую: у селі є моя мама, а в місті нема, у селі є верби, а в місті нема, у селі чути голоси малих хлопчиків і дівчаток, а в місті не чути і т. д. Віддаю “зешит”, а в тиждень дістаю недостаточну клясу (незадовільну оцінку. – *І. М.*). – Та хіба неправда написана? – питаю учителя. – Правда, але твоя, а так не пишеться. – А за мою правду нема кляси? – Нема! – Обійдеться» [9, с. XII].

І, хоча знайомство Стефаника з містом як чимось «чужим» відбувається ще у дитинстві, передусім через навчання спочатку в гімназії у Коломиї [55, с. 63], а потім у Дрогобичі, навіть у дорослому віці він не був надто прихильним до міста як осереддя культури «інших своїх», навіть після років, що їх провів у Кракові чи Відні. Адже про переважання «чужих» у містах регіону свідчила й тогочасна статистика: Коломия – 34, 188 осіб із домінуванням євреїв (48,4%) і поляків (28,1%). У Дрогобичі з населенням 19,432 осіб, переважали євреї (44,7%), але на другому місці були українці

(29,2%). Лише Снятин із населенням 11,5 тис. мав невеличку перевагу щодо українців – 42,6% [28, с. 446 (табл. 27)]. Цього не скажеш про Львів (на 1910 р. – 206,113 осіб, з них 105,469 римо-католиків) чи Чернівці (на 1910 р. – 87, 128 осіб, з них 28,673 євреїв та 23,474 римо-католиків) [28, с. 122 (табл. 8), с. 123 (табл. 9)]. Останні два міста також мають певне місце в біографії письменника.

Для нашого класика міста його хротопопу (передусім на Галичині) були, скоріш за все, *контрапунктами етнічного бізнесу в мультикультурному ландшафті, а не осередками культури (і цивілізації)*. Для прикладу, якщо братимемо кілька відомих Стефаникових творів, побачимо, що тут місто – це місце можливостей і/або визиску та розваг – узяти б хоча збірку новел *Дорога*:

«По трьох літах вигонив їх у місто на ярмарок» [37, с. 9 («Давнина»)];

«А в неділю і сьвята йшов з товариством до шинку. Ті шинки стояли за містом, між селом, а містом. Хто не мав уже примістя в селі, той вандрував насамперед тут, а хто не мав що в місті робити, то вертав ся також сюди. Бо то не було ані село, ані місто» [37, с. 29 («Палій»)];

«Він такий маленький панок у таким маленькім місті, що там є багато жидів і один панський склепок. Те місто стоїть посеред сіл, як скостеніле село, як падлина воночє, як сьмітник цілого повіту. У торгові дні воно оживає, малює ся

селами і веселе. На ринку стоїть комедиянська буда; [...] А перед будою стоять сільські люде у всіляких строях і дивлять ся. [...] Сьміх, гамір, сльози зо сьміху. [...] А сьміху на ринку стілько, що жидам вуха деревіють, що пани в канцеляріях з крісел зіскакують. Увесь сьміх із сіл прийшов на ринок» [37, с. 84 («Тайкий панок»)].

Одночасно Стефаникове місто – місце втрати рідних, місце-лябіринт, місце самоти з ознаками інфернальності, як-от у образку «Стратив ся» з першої збірки *Сина книжечка*: «Колія добігала до великого міста. Виходив з людьми. На улици лишив ся сам. Мури, мури, а межі мурами дороги, а дорогами тисячі сьвітил в один шнур понасилювані. Сьвітло у пільмі потапало, дрожало. Ось, ось впаде, і чорне пекло зробить ся». [43, с. 25–26 («Стратив ся»)]. У цьому ж творі батько жертви бажає постійно бути у місті як прохач: «Торби най пошиє та підемо просючи межі люди у то місто, що Николаєва могила у нім буде» [43, с. 24].

Однак – вихід із міста як приклад обміну між селом і містом вже точно є. Згадати б образок «З міста йдучи» – вже з іншого видання:

«– От якос ми добили си до села. Рот ба сеї, ба тої – балу та балу, а ноги сараки йдуть. А ви завтра де йдете?» [39, с. 50 («З міста йдучи»)].

У цьому, здається, була своя логіка, адже Стефаникове розуміння міста «вписується» у загальну парадигму тогочасних цінностей українства.

Найперше варто зауважити, що в архітектоніці етносоціальних суперечностей і конфліктів на Галичині Стефаникової доби поруч із битвою за землю на одному щаблі постав інший епіцентр протистояння – місто. А що в умовах гострої нестачі дефіцитних ресурсів та між-етнічної напруги в поліетнічному аграрно-індустріальному суспільстві, місто виступало своєрідним анклавом «іншості», то його етнічна більшість асоціювала з політичними і культурними впливами «чужих».

Саме тому для багатьох сучасників-українців міста Галичини були своєрідними бастионами, які, по-перше, треба було здобувати за допомогою інтеграції/конкуренції в економічній сфері і, по-друге, здійснити перенесення власного етнічного бізнесу з міських околиць у центральні частини міст. На це етнічні лідери українців ще в 1880-х роках зауважували: «Як і всюди, так і в нас [...] почалася недоля руська. Міщан руських майже всюди витіснили чужинці з середини міста і головних вулиць на далекі передмістя і бічні вулички [...] Русини-міщани в своєму місті залишилися без хати» [34]. Аналогічними були повідомлення львівської преси кінця 1900-х років: «руське міщанство Східної Галичини витиснуте нелюдським ставленням поляків і безправ'ям на околиці міст і в передмістя. З'являтися русинам в окремих міських центрах було небезпечно для життя і здоров'я не лише вночі, а й удень» [33].

Каталізатором етносоціально-го протиборства за галицькі міста стало взаємне перетинання етнічного й економічного компонентів. Причини цього – етносоціальна, психологічна дистанція між містянами і селянами, а також слабкість індустріального сектора економіки пізньогабсбурзької Галичини. Безсумнівно, що домінантну тенденцію в етнополітичній поведінці українців і надалі визначав світ українського села з традиційно-патріархальним світоглядом, однак на зміну захистові в «рідному» селі в «чуже» місто почали «виходити» фігуранти етногрупових інтересів українців – політичні партії. Безпосередні заяви їхніх лідерів стали віддзеркаленням модерної шкали суспільних цінностей.

Наприклад, обґрунтовуючи «міську політику», політичні актори етнічної більшості регіону висували завдання створення насамперед нових робочих місць і розв'язання таким способом проблеми безробіття сільського пролетаріату. Осередками етнонаціонального культурного й політичного життя мали стати майстерні дрібнотоварних виробників, крамниці, торговельні спілки. Вже «жовтнева» 1890 р. програма *Русько-української радикальної партії* (РУРП) передбачала: «Для виображення народа [...] єсьмо за закладанем і удержуванем громадських спілок промислових і торговельних» [14, с. 17]. Речники національно-демократичного сегмента, в програмі Народної Ради 1892 р. заявляли:

«Хочемо всіми законними средствами двигати наш руський нарід з упадку економічного [...] в напрямках [...] піднесення рільництва і промислу з особливим узглядненем інтересів нашого селянства і міщанства та взагалі робітничих верств народу...» [17, с. 260]. Схожі наголоси спостерігалися під час «консолідаційного» з'їзду москвофілів, народовців та радикалів («З'їзд мужів довір'я») у Львові 19 березня 1894 р. На ньому політичні актори українців одноголосно ухвалили перший пункт резолюції, в якому говорилося: «Стоючи на ґрунті конституції, будемо домагатися запровадження в життя ґарантованих нам конституційних прав, а головну увагу звертаємо на потреби нашого селянства і міщанства» [17, с. 271], [56, с. 112]. Знову ж таки «груднева» («Народна програма») 1899 р. програма *Української національно-демократичної партії* (УНДП) проголошувала стратегію на здобуття українцями землі, засобів праці на ній, а також розвиток етнічного промислу й торгівлі [32]. Симптоматично, що у відозві Народної Ради із закликом об'єднуватися довкола УНДП українські міщани перебували на одному щаблі з інтелігенцією та селянами [7].

Очевидно, що тогочасним українським політикам ішлося в першу чергу про потреби українського села, а вже потім – міста. Така позиція роз'єднаних українських політичних фігур спричинилася певною мірою й до того, що вже наприкінці ХІХ ст. поширеною

стала думка, що український селянин «непотрібний місту» (Юліян Бачинський) [1, с. 121]. А що ще на початку ХХ ст. українські радикали закидали соціал-демократії шаблонне трактування праці селян на рівні із міськими робітниками, без огляду на її особливість, то частина членів Української соціал-демократичної партії вимагала від своїх лідерів ухвалення окремої аграрної програми.

Соціальні й економічні права українців, «промислових і рільничих робітників», а, отже й міських працівників, мала б забезпечити оновлена програма РУРП, опублікована 5 січня 1905 р. До того серед радикалів точилася внутрішньопартійна дискусія стосовно зміцнення статусу селянства в ширшій концепції соціально-економічного розвитку українців. У баченні радикалів, які твердили про економічну слабкість незначної кількості роз-

порошеної національної буржуазії і майже відсутню страту міщан-українців, справа опанування міст була якщо не останньою, то зовсім не завданням загальнонаціональної ваги. А тому домінуючий погляд на економічну сферу тогочасного українського суспільства, на нашу думку, відображала позиція дописувача «Нового громадського голосу», який стверджував: «У нас, у Русинів в Галичині, можна сказати існує тільки одна спільна кляса, т. є. селяни – хлопи і робітники рільні, яких інтереси і потреби є ті ж самі, що й усіх селян, бо вправі усі хлопи мають троха землі і майже усі хлопи ходять на заробки, так що можна сказати, що є тільки одна спільна кляса хлопів-селян» [11].

Такі оцінки соціальних страт у тогочасному українському соціумі, де перше місце резервувалося за селянами, останні ж відводилися робітникам і міщанству, відобра-

Львів.

жає, сказати б, дві сторони однієї медалі. З одного боку, усвідомлення реалій етносоціального розвитку групи, з другого – рефлексії старого мислення, традиціоналістської шкали суспільних цінностей. Водночас сам факт імовірного залучення до соціальних сил, у лоні яких нуртували етнонаціональні ідеали, міщан і робітників – усвідомлення перспективи, в якій власне «я» в подальшому формуватиметься не лише в соціокультурному світі українського, майже самодостатнього, моноетнічного села, але й поліетнічного міста. Однак, незважаючи на початок участі в боротьбі за домінування в містах українців, ті з них, які не витримували конкуренції на селі й намагалися інтегруватися в міське виробництво чи сферу послуг, не могли реалізувати своїх намірів, почасти тому, що ринок праці формувався головним чином єврейськими і польськими роботодавцями. Адже йшлося про здобуття переваги в тому епіцентрі, який символізував перспективу економічної й соціальної модернізації. І додаймо ще таке: в умовах економічно відсталого регіону як була тодішня Галичина модернізаційний модуль конфлікту був означений, по-перше, спробами євреїв і поляків зберегти економічну перевагу в містах та, по-друге, зусиллями місцевої етнічної більшості, спрямованими на зміну їхньої соціальної структури, подолання її неструктурованості. Тому можливість зміни позицій в тодішньому етнокультурному поді-

лі праці з боку українців спонукала євреїв і поляків до захисту їхнього етнічного бізнесу. Про специфіку цього виміру міжетнічної взаємодії лише почасти прочитаємо у Стефаніка.

Стефанік ніколи не був ворогом міста, однак так і не став його великим симпатиком. Найкраще це добачив Лесь Гринюк: «Стефанік родився на селі, виховувався, правда, по містах у школі, але панський світ не зумів його ід собі, не потрафив обмотати його так, як багато інших мужицьких синів» [4, с. 75].

Висновки. Якими ж могли б бути поодинокі висновки і/або пропозиції щодо розуміння габсбурзького міту *власне* Василя Стефаніка? Чи можливо тлумачити його творчість ще й як приклад літературного мітотворення – з його особливим наголосом на причетності до галереї авторів, у творчості яких габсбурзький міт є домінуючим і більш промовистішим, аніж у нашого класика? Поза сумнівом, більше знайдемо у Івана Франка, адже, навіть формально, Каменяр написав значно більше, а його тексти немовби змагаються з австрійськістю, віденством і Габсбурґами тощо. Однак мова про Стефаніка, топоси його творів, їх архітектоніку з-під якої не завжди можна уледити саме габсбурзький міт і/або його авторське заперечення. Не буде відкриттям стверджувати, що Стефаніковий політичний родовід закорінений у політичній системі Габсбурзької монархії, з усіма її

плюсами і мінусами, національним знеособленням підданців перед мітом цісаря і т. д. Одначе Стефаниковий габсбурзький міст, як і світ його героїв, особливо до жовтня – листопада 1918 р., *a priori* перебуває у системі координат міжетнічної взаємодії, а відтак – і найперше – міжетнічного конфлікту. Відтак точки у цій системі «чужих» координат (політика, етнічні спільноти, військо, еміграція, місто) є доказами парадоксу – одночасної наявності при фактичній відсутності того явища, що його Клавдіо Маґріс розуміє як вигаданий ним же «габсбурзький міст».

Чи зростає знаний нам Стефаник на ґрунті українсько-єврейського етносоціального конфлікту, зокрема повсякденного антисемітизму, репрезентованого, між іншим, політичними фігурами – українськими галицькими радикалами і соціалістами, однозначної відповіді не буде. Тут Стефаникові припадає роль стороннього, почасти пасивного, спостерігача, а відтак – ретранслятора діалектики взаємин українців і євреїв у своїх текстах. Чи був Стефаник *анти-політиком*, відповідь така ж, позаяк саме політика винесла його щабель публічної, громадської праці в умовах усталеної, хоча недосконалої, політичної системи Габсбургів. Саме тому для нього цісар ніколи не ставав таким собі «Супер-героєм», як, скажімо, для Йозефа Рота, Юзефа Віттліна чи Станіслава Вінценца. Правда, для двох останніх – австрійський імператор фігура

більше нейтральна, ніж з певною позитивною програмою. Тому-то для Стефаника цісар був історичною неминучістю, певною мірою декорацією і синонімом політичної системи, з якою треба було навчитися співіснувати у театрі тіней етнонаціональної політики Габсбургів на Галичині, головними подієвцями якого були поляки. Це було не просто, а й просто неможливо серед «галицьких» – злиднів, виборів, вербунків, *ґалиціанерів*, разом із утікачами з рідної землі у пошуку свого Ельдорадо.

Тому облишмо речі методологічного й термінологічного порядків, чи варто одягати наших класиків із обширу Габсбурзької монархії у невластиві їм шати проавстрійськості? Ба більше: запитаймо себе, чи задовольняє нас буття наших класиків у, сказати б, професійних ґеттах літературознавства і, почасти, історії літератури? Можливо, саме сучасні студії можуть повною мірою запропонувати нове інтерпретаційне поле щодо вивчення спадщини етнічних політичних акторів, зокрема й творців міжетнічної взаємодії – репрезентантів красного письменства.

Список використаних джерел

1. Беґей І. Юліан Бачинський: соціал-демократ і державник. Київ: Основні цінності, 2001. 256 с.
2. Блавацький С. Специфіка репрезентації громадсько-політичної діяльності Василя Стефаника в австрійській пресі (1895–1918). *Записки Львівської національної наукової бібліотеки*

України імені В. Стефаніка. 2021. Вип. 13 (29). С. 3-17.

3. В'ячеслав Липинський та його доба. Науковий збірник під редакцією Юрія Терещенка. Книга 5. Київ: Темпора, 2017. 836 с.

4. Василь Стефанік в європейській пресі 1899–1936 рр. Антологія [Сергій Блавацький та ін.; упоряд.: Василь Ґабор, Мар'яна Комариця, Лідія Снісарчук]. Львів: НАН України, ЛННБ України ім. В. Стефаніка, НДІ пресознавства, 2021. 522 с.

5. Вассиян Ю. Твори. Том II. Творець із землі зроджений. Василь Стефанік. Передмова Юрія Клинового. Торонто: «Євшан-зілля», 1974. 128 с.

6. Великочий В., Монолатій І., Деркачова О. (Не)сподіваний Стефанік. Брустури: Дискурс, 2022. 100 с.

7. Водозва. Братя Русини! *Діло*. 1900. 19 (31) січня, с. 1.

8. Габермас Ю. Залучення іншого. Студії з політичної теорії / Переклад з нім. А. Дахній. Львів: Астролябія, 2006. 415 с.

9. Гаморак Ю. Василь Стефанік (Спроба біографії) // Стефанік В. *Твори*. Регенсбург: Видавнича спілка «Українське слово», 1948. С. III–XLIII.

10. Грицак Я. Пророк у своїй вітчизні. Франко та його спільнота (1856–1886). Київ: Критика, 2006. 632 с.

11. До наших читачів і прихильників. *Новий громадський голос*. 1905. 2 лютого, с. 1-2.

12. Жерноклеєв О. Національні секції австрійської соціал-демократії в Галичині й на Буковині (1890–1918 рр.). Івано-Франківськ, 2006. 536 с.

13. Заярнюк А. Ідіоми емансипації. «Визвольні» проекти і галицьке село в середині XIX століття. Київ: Критика, 2007. 336 с.

14. Історія українських політичних партій: Хрестоматія-посібник. Кінець XIX ст. – 1917 р. Частина 1. Упор. Б. Корольов, І. Михальський. Київ: Видавництво Європейського університету, 2003. 560 с.

15. Кобзей Т. Великий різьбар українських селянських душ. [Б. м. в.] Видавництво «Снятинщина» в Канаді, 1966. 254 с.

16. Левицький К. Історія визвольних змагань галицьких українців з часу Світової війни 1914–1918. З ілюстраціями на підставі споминів і документів. [Перша часть; друга часть]. Львів: Накладом власним з друкарні оо. Василян у Жовкві, 1928. 499 с.

17. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914. На підставі споминів. Львів: Накладом власним з друкарні оо. Василян у Жовкві, 1926. 737 с.

18. Левицький С. Спогади Усусуса. Машинопис. 1956 р. [Власність Пластового музею у Клівленді (США)]. Ненум. [175 с.]

19. Лепкий Б. Три портрети. Франко – Стефанік – Оркан. Львів: Бібліотека «Діла», 1937. 163 с.

20. Луців Л. Василь Стефанік – співець української землі. Нью Йорк – Джерзі Сіті: Видавництво «Свобода», 1971. 488 с.

21. Макачук С. Етносоциальное развитие и национальные отношения на западноукраинских землях в период империализма. Львов: Вища школа, 1983. 256 с.

22. Монолатій І. Ідеї Василя Стефаніка у політологічній візії В'ячеслава Липинського: прочитання новели «Давнина». <https://www.historians.in.ua/index.php/en/doslidzhennya/2836-ivan-monolatiy>.

23. Монолатій І. Громадянське рівноправ'я в обмін на етнічне самозречення: інтеграція євреїв Галичини в Габсбурзьку державу. *Judaica Ukrainica*. Vol. 3. Київ, 2014. С. 37-59.

24. Монолатій І. Єврейський дискурс західноукраїнської етнополітичної сфери (кінець XIX – початок XX ст.). *Judaica Ukrainica*. Vol. 1. Київ, 2012. С. 73-110.

25. Монолатій І. Зоосад революції. Західноукраїнська державність 1918–1923 років і теорії випадковостей XX – початку XXI сторіч. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2020. 352 с.

26. Монолатій І. Інші свої. Політична участь етнічних акторів пізньогабсбурзьких Галичини і Буковини. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2012. 432 с.

27. Монолатій І. Історичні міфи етнічних акторів: місце і роль на регіональній шахівниці Галичини. *Вісник Прикарпатського університету*. Історія. Вип. 25. Івано-Франківськ, 2014. С. 22-29.

28. Монолатій І. Разом, але майже окремо. Взаємодія етнополітичних акторів на західноукраїнських землях у 1867–1914 рр. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2010. 736 с.

29. Монолатій І. Українсько-єврейський етнополітичний діалог на західноукраїнських землях (кінець XIX – початок XX ст.). *Українська орієнталістика* [Спеціальний випуск з юдаїки]. Київ, 2011. С. 243-273.

30. Монолатій І. Українсько-єврейський етносоціальний конфлікт у Галичині (кінець XIX – початок XX століття). *Вісник Прикарпатського університету. Історія*. Випуск 19, Івано-Франківськ, 2011. С. 3-13.
31. Монолатій Т. Поетика повсякденності. Проза Йозефа Рота як інтертекст. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2015. 240 с.
32. Народна програма. *Діло*. 1899. 16 (28) грудня. С. 1.
33. Наше мѣщанство. *Голось народа*. 1909. 18 (31) грудня. С. 2-3.
34. Недоля руська. *Руская рада*. 1881. 18 січня. С. 4.
35. Піхманець Р. Из Покутської Книги Буття. Засади художнього мислення Василя Стефаника, Марка Черемшини і Леся Мартовича. Київ: Темпора, 2012. 580 с.
36. Погребинська І., Гон М. Євреї в Західноукраїнській Народній Республіці (до проблеми українсько-єврейських взаємин). Київ: НАН України; Інститут національних відносин і політології; Рівненський економіко-гуманітарний інститут, 1997. 86 с.
37. Стефаник В. Дорога. Новелі. Накладом Українсько-руської видавничої спілки зареєстрованої спілки з обмеженою порукою у Львові, 1901. 93 с.
38. Стефаник В. Земля. Нариси й оповідання. З передмовою Д. Лукіяновича. Львів, 1926. 69 с.
39. Стефаник В. Камінний Хрест. Студії і образки. Львів: Накладом М. Яцкова і С-ки, 1900. 83 с.
40. Стефаник В. Моє слово. Оповідання. Львів: Накладом Українсько-руської видавничої спілки зареєстрованої спілки з обмеженою порукою у Львові, 1905. 179 с.
41. Стефаник В. Повне зібрання творів: У трьох томах. Том другий. Автобіографічні твори, поезії в прозі, публіцистика, незакінчені твори і переклади. Київ, 1954. 223 с.
42. Стефаник В. Повне зібрання творів: У трьох томах. Том третій. Листи Київ, 1954. 329 с.
43. [Стефаник В.] Сина Книжечка. Образки Василя Стефаника. Чернівці: Накладом друкарні товариства «Рускої Ради», 1899. 132 с.
44. Стефаник В. Твори. За редакцією Ю. Гаморака. Друге видання. Реґенсбург: Видавнична спілка «Українське слово», 1948. 347 с.
45. Сміт Е. Д. Культурні основи націй. Ієрархія, заповіт і республіка / Пер. з англ. П. Тарашука. Київ: Темпора, 2009. 312 с.
46. Фодчук С. Військова служба в Коломиї. «Над Прутом у лузі...». *Коломия в спогадах*. За редакцією Зиновія Книша. Торонто: Срібна сурма; Видання Комітету Коломیان, 1962. С. 67-79.
47. Чайковський А. Чорні рядки: Мої спомини за час від 1 листопада 1918 р. до 13 травня 1919 р. «Дзвін». 1990. № 6. С. 77-78.
48. Центральний державний архів громадських об'єднань та україніки. Ф. 426 (Українська парламентська репрезентація в Рейхсраті Австро-Угорщини (1909–1918)). Опис 1. Справа 2, 3.
49. Юрій Кленовий [Стефаник Ю.]. Моїм синам, моїм приятелям. Статті й есеї. Едмонтон-Торонто: Слово, 1981. 616 с.
50. Bihl W. Die Ruthenen // Die Habsburgermonarchie 1848–1918. Im Auftrag der Kommission für die Geschichte der Österreichisch-Ungarischen Monarchie (1848–1918) herausgegeben von Adam Wandruszka und Peter Urbanitsch. Band III: Die Völker des Reiches. 1. Teilband Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1980. S. 555-584.
51. Eigl F. E. Das Sozialprofil der Abgeordneten zum cisleithanischen Abgeordnetenhaus 1907/ 1911 und österreichischen Nationalrat 1920 – ein Vergleich. Diplomarbeit zur Erlangung des akademischen Grades Magister der Philosophie Studium: Lehramtsstudium UF Geschichte, Sozialkunde, Polit. Bildg. UF Deutsch Alpen-Adria-Universität Klagenfurt, 2018. 196 S.
52. Magris C. Der habsburgische Mythos in der modernen österreichischen Literatur. Wien: Paul Zsolnay Verlag, 2000. 414 S.
53. Magris C. O demokracji, pamięci i Europie Środkowej. Wybór i przekład: Joanna Ugniewska. Kraków: Międzynarodowy Centrum Kultury, 2016. 365 s.
54. Purchla J., Traba R., Zamorski K. Laboratorium mitu / The Laboratory of Myth. «HERITO». Nr. 21 (4/2015): Galicja po Galicji / Galicia after Galicia. S. 15-16.
55. Sprawozdanie Dyrekcji c. k. wyższego gimnazium w Kołomyi za rok szkolny 1884. Kołomyja: Z drukarni Zadembskiego i Hollendra, 1884. 70 s.
56. Tomczyk R. Radykałowie i socjaldemokraci. Miejsce i rola lewicy w ukraińskim obozie narodowym w Galicji 1890–1914. Szczecin: ZAPOL, 2007. 670 s.
57. Woldan A. Mit Austrii w literaturze polskiej. Tłumaczenie: Krzysztof Jachimczak, Ryszard

References

1. Behei I. Yulian Bachynskiy: sotsial-demokrat i derzhavnyk. Kyiv: Osnovni tsinnosti, 2001. 256 s.
2. Blavatskyi S. Spetsyfika reprezentatsii hromadsko-politychnoi diialnosti Vasylia Stefanyka v avstriiskii presi (1895–1918). *Zapysky Lvivskoi natsionalnoi naukovoï biblioteki Ukrainy imeni V. Stefanyka*. 2021. Vyp. 13 (29). S. 3–17.
3. Viacheslav Lypynskiy ta yoho doba. Naukovyi zbirnyk pid redaktsiieiu Yurii Tereschenka. Knyha 5. Kyiv: Tempora, 2017. 836 s.
4. Vasyl Stefanyk v yevropeiskii presi 1899–1936 rr. Antolohiia [Serhii Blavatskyi ta in.; uporiad.: Vasyl Gabor, Mariana Komarytsia, Lidiia Snitsarchuk]. Lviv: NAN Ukrainy, LNNB Ukrainy im. V. Stefanyka, NDI presoznavstva, 2021. 522 s.
5. Vassyian Yu. Tvory. Tom II. Tvorets iz zemli zrodzhenyi. Vasyl Stefanyk. Peredmova Yurii Klynovoho. Toronto: «Yevshan-zillia», 1974. 128 s.
6. Velykochyi V., Monolatii I., Derkachova O. (Ne)spodivanyi Stefanyk. Brustury: Dyskursus, 2022. 100 s.
7. Vodozva. Bratia Rusyny! *Dilo*. 1900. 19 (31) sichnia. S. 1.
8. Habermas Yu. Zaluchennia inshoho. Studii z politychnoi teorii. Per. z nim. A. Dakhnii; nauk. red. B. Poliarush. Lviv: Astrolia, 2006. 415 s.
9. Hamorak Yu. Vasyl Stefanyk (Sproba biohrafii) // Stefanyk V. *Tvory*. Za redaktsiieiu Yu. Hamoraka. Druhe vydannia. Regensburg: Vydavnycha spilka «Ukrainske slovo», 1948. S. III-XLIII.
10. Hrytsak Ya. Prorok u svoii vitchyzni. Franko ta yoho spilnota (1856–1886). Kyiv: Krytyka, 2006. 632 s.
11. Do nashykh chytachiv i prykhylnykiv. *Novyi hromadskiy holos*. 1905. 2 liutoho. s. 1-2.
12. Zhernokleiev O. Natsionalni sektsii avstriiskoi sotsial-demokratii v Halychyni y na Bukovyni (1890–1918 rr.). Ivano-Frankivsk, 2006. 536 s.
13. Zaiarniuk A. Idiomy emansypatsii. «Vyzvolni» proiekt i halytske selo v seredyni XIX stolittia. Kyiv: Krytyka, 2007. 336 s.
14. Istoriiia ukrainskykh politychnykh partii: Khrestomatiia-posibnyk. Kinets XIX st. – 1917 r. Ch. 1. Upor. B. Korol'ov, I. Mykhalskyi. Kyiv, 2003. 560 s.
15. Kobzei T. Velykyi rizbar ukrainskykh selianskykh dush. [B. m. v.] Vydavnytstvo «Sniatynskyha» v Kanadi, 1966. 254 s.
16. Levytskyi K. Istoriiia vyzvolnykh zmahhan halytskykh ukrainsiv z chasu Svitovoi viiny 1914–1918. Z iliustratsiiami na pidstavi spomyniv i dokumentiv. [Persha chast; druga chast]. Lviv: Nakladom vlasnym z drukarni oo. Vasyliian u Zhovkvi, 1928. 499 s.
17. Levytskyi K. Istoriiia politychnoi dumky halytskykh ukrainsiv 1848–1914. Na pidstavi spomyniv. Lviv: Nakladom vlasnym z drukarni oo. Vasyliian u Zhovkvi, 1926. 737 s.
18. Levytskyi S. Spohady Usususa. Mashynopys. 1956 r. [Vlasnist Plastovoho muzeiu u Klivlendii (SShA)]. Nenum. [175 s.]
19. Lepkyi B. Try portrety. Franko – Stefanyk – Orkan. Lviv: Biblioteka «Dila», 1937. 163 s.
20. Lutsiv L. Vasyl Stefanyk – spivets ukrainскоi zemli. Niu York – Dzherzi Syti: Vydavnytstvo «Svoboda», 1971. 488 s.
21. Makarchuk S. Etnosotsyalnoe razvytye y natsionalnye otnosheniya na zapadnoukrainskykh zemliakh v peryod imperializma. Lvov: Vyscha shkola, 1983. 256 s.
22. Monolatii I. Idei Vasylia Stefanyka u politolohichnii vizii Viacheslava Lypynskoho: prochyttannia novely «Davnyna». <https://www.historians.in.ua/index.php/en/doslidzhennya/2836-ivan-monolatii>.
23. Monolatii I. Hromadianske rivnopravie v obmin na etnichne samozrechennia: intehratsiia yevreiv Halychyny v Habsburzku derzhavu. *Judaica Ukrainica*. Vol. 3. Kyiv, 2014. S. 37-59.
24. Monolatii I. Yevreyskyi dyskurs zakhidnoukrainskoi etnopolitychnoi sfery (kinets XIX – pochatok XX st.). *Judaica Ukrainica*. Vol. 1. Kyiv, 2012. S. 73-110.
25. Monolatii I. Zoosad revoliutsii. Zakhidnoukrainska derzhavnist 1918–1923 rokiv i teorii vypadkovostei XX – pochatku XXI storich. Ivano-Frankivsk: Lileia-NV, 2020. 352 s.
26. Monolatii I. Inshi svoi. Politychna uchast etnichnykh aktoriv pizn'ohabsburzkykh Halychyny i Bukovyny. Ivano-Frankivsk: Lileia-NV, 2012. 432 s.
27. Monolatii I. Istorychni myfy etnichnykh aktoriv: mistse i rol na rehionalnii shakhivnytsi Halychyny. *Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Istoriiia*. Vyp. 25. Ivano-Frankivsk, 2014. S. 22-29.

28. Monolatii I. Razom, ale maizhe okremo. Vzaïemodiia etnopolitychnykh aktoriv na zakhidnoukrainskykh zemliakh u 1867–1914 rr. Ivano-Frankivsk: Lileia-NV, 2010. 736 s.
29. Monolatii I. Ukrainsko-yevreyskyi etnopolitychnyi dialoh na zakhidnoukrainskykh zemliakh (kinets XIX – pochatok XX st.). *Ukrainska oriientalistyka* [Сpetsialnyi vypusk z yudaiky]. Kyiv, 2011. S. 243-273.
30. Monolatii I. Ukrainsko-yevreyskyi etnosotsialnyi konflikt u Halychyni (kinets XIX – pochatok XX stolittia). *Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Istoriiia*. Vyp. 19, Ivano-Frankivsk, 2011. S. 3-13.
31. Monolatii T. Poetyka povsiakdennosti. Proza Yozefa Rota yak intertekst. Ivano-Frankivsk: Lileia-NV, 2015. 240 s.
32. Narodna programa. *Dilo*. 1899. 16 (28) hrudnia, c. 1.
33. Nashe mѣschanstvo. *Holos naroda*. 1909. 18 (31) hrudnia, s. 2-3.
34. Nedolia ruska. *Ruskaia rada*. 1881. 18 sichnia, s. 4.
35. Pikhmanets R. Iz Pokutskoi Knyhy Buttia. Zasady khudozhn'oho myslennia Vasylia Stefanyka, Marka Cheremshyny i Lesia Martovycha. Kyiv: Tempora, 2012. 580 s.
36. Pohrebynska I., Hon M. Yevrei v Zakhidnoukrainskii Narodnii Respublitsi (do problemy ukrainsko-yevreyskykh vzaïemyn). Kyiv: NAN Ukrainy, 1997. 86 s.
37. Stefanyk V. Doroha. Noveli. Nakladom Ukrainsko-ruskoi vydavnychoi spilky zareiestrovanoi spilky z obmezhenoiu porukoïu u Lvovi, 1901. 93 s.
38. Stefanyk V. Zemlia. Narysy y opovidannia. Z peredmovoiu D. Lukiianovycha. Lviv: Zakhodom i nakladom Vydavn. Koop. «Hromada», 1926. 69 s.
39. Stefanyk V. Kamynnyi Khrest. Studii i obrazky. Lviv: Nakladom M. Yatskova i S-ky, 1900. 83 s.
40. Stefanyk V. Moie slovo. Opovidania. Lviv: Nakladom Ukrainsko-ruskoi vydavnychoi spilky zareiestrovanoi spilky z obmezhenoiu porukoïu u Lvovi, 1905. 179 s.
41. Stefanyk V. Povne zibrannia tvoriv. V tr'okh tomakh. Tom druhyi. Kyiv, 1954. 223 c.
42. Stefanyk V. Povne zibrannia tvoriv. V tr'okh tomakh. Tom tretii. Kyiv, 1954. 329 c.
43. [Stefanyk V.] Syna Knyzhechka. Obrazky Vasylia Stefanyka. Chernivtsi: Nakladom drukarni tovarystva «Ruskoi Rady», 1899. 132 s.
44. Stefanyk V. Tvory. Za redaktsiïeu Yu. Hamoraka. Druhe vydannia. Regensburg: Vydavnycha spilka «Ukrainske slovo», 1948. 347 s.
45. Smit E. D. Kulturni osnovy natsii. Iierarkhiia, zapovit i respublika. Per. z anhł. P. Taraschuka. Kyiv: Tempora, 2009. 312 s.
46. Fodchuk S. Viiskova sluzhba v Kolomyi. «*Nad Prutom u luzi...*». *Kolomyia v spohadakh*. Za redaktsiïeu Zynoviiia Knysha. Toronto: Sribna surma; Vydannia Komitetu Kolomyian, 1962. S. 67-79.
47. Chaikovskyy A. Chorni riadky: Moi spomyny za chas vid 1 lystopada 1918 r. do 13 travnia 1919 r. *Dzvin*. 1990. № 6. S. 77-78.
48. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan ta ukrainiky. F. 426 (Ukrainska parlamentska reprezentatsiia v Reikhstrati Avstro-Uhorschyny (1909–1918). Op. 1. Spr. 2, 3.
49. Yurii Klenovyi [Stefanyk Yu.]. Moim synam, moim pryiateliã. Statti y esei. Edmonton-Toronto: Slovo, 1981. 616 s.
50. Bihl W. Die Ruthenen // Die Habsburgermonarchie 1848–1918. Im Auftrag der Kommission für die Geschichte der Österreichisch-Ungarischen Monarchie (1848–1918) herausgegeben von Adam Wandruszka und Peter Urbanitsch. Band III: Die Völker des Reiches. 1. Teilband Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1980. S. 555-584.
51. Eigl F. E. Das Sozialprofil der Abgeordneten zum cisleithanischen Abgeordnetenhaus 1907/ 1911 und österreichischen Nationalrat 1920 – ein Vergleich. Diplomarbeit zur Erlangung des akademischen Grades Magister der Philosophie Studium: Lehramtsstudium UF Geschichte, Sozialkunde, Polit. Bildg. UF Deutsch Alpen-Adria-Universität Klagenfurt, 2018. 196 S.
52. Magris C. Der habsburgische Mythos in der modernen österreichischen Literatur. Wien: Paul Zsolnay Verlag, 2000. 414 S.
53. Magris C. O demokracji, pamieci i Europie Środkowej. Wybór i przekład: Joanna Ugniewska. Kraków: Międzynarodowy Centrum Kultury, 2016. 365 s.
54. Purchla J., Traba R., Zamorski K. Laboratorium mitu / The Laboratory of Myth. "HERITO". Nr. 21 (4/2015): Galicja po Galicji / Galicia after Galicia. S. 15-16.
55. Sprawozdanie Dyrekcji c. k. wyższego gimnazium w Kołomyi za rok szkolny 1884. Kołomyja: Z drukarni Zadembskiego i Hollendra, 1884. 70 s.

56. Tomczyk R. Radykałowie i socjaldemokraci. Miejsce i rola lewicy w ukraińskim obozie narodowym w Galicji 1890–1914. Szczecin: ZAPOL, 2007. 670 s.

57. Woldan A. Mit Austrii w literaturze polskiej. Tłumaczenie: Krzysztof Jachimczak, Ryszard Wojnakowski. Kraków: Międzynarodowy Centrum Kultury, 2002. 280 s.

Ivan MONOLATII

<https://orcid.org/0000-0002-8963-774X>

doctor of political sciences, professor,

Professor of Vasyl Stefanyk Prykarpatian

National University

ivan.monolatii@gmail.com

**VASYL STEFANYK'S HABSBURG MYTH:
PRO ET CONTRA?**

The article clarifies the peculiarities of the functioning of the Habsburg myth in the texts (collections of short stories, epistolary heritage, memoirs of contemporaries, press) of the classic of Ukrainian literature Vasyl Stefanyk. The author places the main emphasis on the writer's lifetime publications, in particular those that appeared in print during the late Habsburg period in Galicia.

It is proposed to examine the legacy of V. Stefanyk in view of the actual presence of the Habsburg myth in his legacy through the prism of the figure of the Austrian emperor, the culture of inter-ethnic interaction, the dialectic of the military legacy, the dichotomy «own» – «foreign», and urban motifs. At the same time, it is claimed that there are almost no direct textual evidences of any Habsburg myth (something that could be taken as a certain, but not entirely durable, evidence) in the works of the Ukrainian writer. It is determined that for V. Stefanyk the emperor is a positive rather than a negative figure of the legal power of the Habsburgs in Galicia, bringing this understanding of the writer closer to non-Ukrainian authors – Joseph Roth, Joseph Wittlin and Stanislav Vincenz.

It was investigated that V. Stefanyk successfully reproduced the specifics of the

culture of inter-ethnic interaction in the western Ukrainian lands. Since the Habsburg myth implies an artistic depiction of an idealistic construction of a multi-ethnic environment, for the writer the manifestation of interpersonal and/or intercultural interaction is an example of contradictions and conflicts of the investigated chronotope, the national policy of the Habsburgs in Galicia, with all its positive and negative manifestations. The author substantiates the vision that in the case of the late Habsburg Galicia, the state-wide patriotism, which required military service by the emperor's subjects, was diametrically opposed, because the writer interpreted the military duty at that time as a fear of the unknown, misfortune or evil, which should be avoided, because they involve separation from one's family home and / or death. The dichotomy «own» – «foreign» has a similar connotation, in particular the topic of the emigration of Galician peasants to Canada and the USA, their «battle for the land». It is explained that Stefanyk's Habsburg myth is only partially urbanized, because in his works he gives cities in Galicia a negative meaning of places that are «responsible» in the lives of his heroes, firstly, for military recruitment, and secondly, for the fact that the odyssey of wanderers to a new continent begins and ends with cities, after all, thirdly, political events always take place in cities, because the government (and the Habsburg monarchy) is always present here, personified by the social and ethnic stratification of its multicultural subjects. It is concluded that Stefanyk's Habsburg myth, as well as the world of his heroes, especially before October-November 1918, a priori is in the coordinate system of inter-ethnic interaction, and therefore – and first of all – of inter-ethnic conflict. Therefore, the points in this system of «alien» coordinates (politics, ethnic communities, the army, emigration, the city) are evidence of a paradox – the simultaneous presence and actual absence of a phenomenon that Claudio Magris understands as a Habsburg myth invented by him.

Key words: politics, Habsburg myth, inter-ethnic relations, army, emigration, city, Vasyl Stefanyk, Galicia.